

DRUŠTVENO-POLITIČKI UZROCI SUKOBA PUČANA S VLASTELOM NA HVARU

Ivo Kasandrić, Hvar

Težnja pučana da se ukinu plemićke povlastice i da vlastela snose sve terete kao i pučani ima svoj početak u dalekoj prošlosti još u vrijeme formiranja plemićkog staleža i učvršćenja njegove apsolutne vladavine u komuni. Statutarnom odlukom iz 1334. g., kojom je bilo određeno da članom Velikog vijeća ubuduće može biti jedino hvarski plemić, doista je samo formalno bilo propisano ono što je odranije bila praksa, jer je već od davnine taj najvažniji komunalni samoupravni organ bio isključivo u rukama vlastele. Od sada se i na temelju zakona jedino rođenjem postaje članom tog zakonodavnog tijela, pa je na taj način Veliko vijeće izgubilo i svaki demokratski oblik, te je tako i pravno bilo pretvoreno u isključivi instrument jednog staleža.

U hvarskoj komuni dogodilo se, dakle, ono isto što i u ostalim srednjovjekovnim komunama, da se unutrašnji demokratski sistem postepeno deformirao u potpunu vlast oligarhije, s razlikom da je u Hvaru ta društvena promjena bila izvršena nešto ranije. Naime, 1278. g., od časa kad je grad bio protegao svoju vlast nad cijelim područjem otoka Hvara i Visa, od tog vremena gradski je patricijat bio sastavljen od dvije skupine — od imućnijeg građanskog sloja (brodara, trgovaca i obrtnika) koji su otprije upravljali gradom i od otočnog plemstva izvangradskog porijekla koja su vlastela tada bila agregirana u Veliko vijeće. Taj posljednji dio plemstva, bez demokratskih tradicija i po prirodi sklon samovlašću, mnogo je pridonio da se pospješi udaljavanje pučana od svakog sudjelovanja u komunalnoj vlasti i upravi. Odredba kojom je, pri kodifikaciji Statuta 1331. g. bilo propisano da ono što odluči arenga samo ona može opozvati, bio je jedini ustupak koji su tom prigodom vlastela bila učinila pučanima. Tom je odredbom bilo priznato postojeće pravo sudjelovanja cjelokupnog naroda u rješavanju iznimnih i važnih pitanja komunalnog života, ali je ona ostala mrtvo slovo, jer se arenga gotovo nikada nije sazivala.

Borba pučana protiv povlastica vlastele očitovala se kroz stoljeća u raznim oblicima i poprimala različit intenzitet ovisno o trenutačnim društveno-ekonomskim i političkim prilikama i okolnostima u kojima se kretala njihova aktivnost, pa se s obzirom na to sve vrijeme sukobljavanja pučana s vlastelom može podijeliti na tri razdoblja. Prvo razdoblje počinje teći 1278. g., početkom druge vladavine Venecije i istodobnom prevlašću grada nad cijelim otočnim područjem. Drugo razdoblje ima početak 1420. g. početkom posljednje vladavine Mlečana, a treće od konca oružanog ustanka pučana 1514. g. do 1611. g.

kada je bio postignut konačan sporazum između pučana i vlastele, a koja je godina zbog toga nazvana »anno pacis primo«. Mi ćemo ovdje govoriti samo o događajima koji su se zbili u prva dva razdoblja.

U početku prvog razdoblja postojao je s jedne strane grad Hvar sa svojim relativno razvijenim gospodarstvom i pučkim staležom, ali koji je bio izgubio svaki utjecaj na upravu grada. S druge se strane nalazilo prostrano otočno područje s pučanstvom koje je živjelo na stupnju zaostale prirodne privrede izolirano i udaljeno od grada. Sredinom tog razdoblja, međutim, grad je Hvar, kao i ostala veća naselja otoka, doživio snažan ekonomski prosperitet kao posljedicu razvitka vinogradarstva i ribarstva i s tim povezanog razvoja brodarstva i tranzitne trgovine, a što je sve imalo za posljedicu pojačanu robnu proizvodnju. Taj je privredni uspon imao mnogostruko značenje, jer je bio gospodarski povezao pučke slojeve širom komune i k tome pridonio većem bogaćenju mnogih pučkih obitelji, a koji će pučki sloj ubuduće predvoditi svoj stalež u sukobima s vlastelom i biti glavni nosilac svih socijalnih i političkih previranja na otoku.

Pučani su bili u to vrijeme počeli razvijati svoje bratovštine koje su osnivali u svim većim naseljima, te su u tim samoupravnim mjesnim tijelima, makar su ona imala prvenstveno vjersko-humanitarni karakter, stali odlučivati i o drugim pitanjima lokalnog značaja. Ta su udruženja pod vjerskom zaštitom značila veliki napredak za podređeni pučki stalež, jer su organizacijski učvrstila njegove redove i podigla njegovu stalešku svijest.

Takvo je stanje trajalo nešto više od sto godina do početka XV st. kada su sukobi u samim redovima vladajućeg plemstva omogućili pučanima da izbore povoljniji društveni položaj. Heterogenost hvarske vlastele s obzirom na njihovo porijeklo, koju smo prije istakli, imala je za posljedicu netrpeljivost između dviju spomenutih skupina tog staleža. To je dolazilo do izražaja i tokom XIV st., jer je patricijat, koji je potjecao od ruralnog plemstva i koji je kao gospodarsku osnovicu imao zemljišni posjed, sebe smatrao uglednijeg porijekla od onog koji je proizlazio iz čistih građanskih redova. Osim toga, ti plemići nisu zaboravili svoje ranije povlastice koje su bili izgubili ulaskom u Veliko vijeće, pa i u odnosu na do tada podređeni grad. Prigrabivši sudačku vlast u komuni ta su vlastela bila uspjela početkom XV st. djelomično ostvariti svoju pritaženu težnju. Ostali su plemići, međutim, tome dali snažan otpor, tako da je između tih dviju plemićkih stranaka bilo došlo do velikih sukoba koji su 1417. i 1418. g. bili poprimili veoma teške posljedice.

Pučanima se tako poslije toliko godina napokon ukazala prigoda da iskoriste te međusobne plemićke suprotnosti, te da ponovo steknu utjecaj na izbor općinskih magistrata i da djeluju na demokratiziranju komunalnog života. Oni su se stoga priključili ostalim plemićima i pomogli im da iz grada istjeraju vlastelu koja su bila uzurpirala sudačku vlast, te zajedno s njima zavladali gradom. Kako su na taj način mnogi pučani bili ušli u Veliko vijeće, to je time stvarno bila ukinuta ona omražena statutarna odredba iz 1334. g. o »zatvoru«¹ tog vijeća.

Istjerana vlastela nisu se bila pomirila s tim novim stanjem, pa su uzajamne tučnjave, ubojstva i pustošenja polja potrajala i dalje do početka prosinca 1418. g. I kad je izgledalo da se unutrašnji razvoj ubrzano kreće k ograničavanju plemićkih povlastica, bila je sazvana opća skupština plemića i pučana, koja je na svom zasjedanju 3. prosinca te godine zaključila

da se poništavaju sve odluke Velikog vijeća donesene za vrijeme trajanja tih nemira, kao i izbor novih članova iz redova puka u to vijeće.

Izvori nam ne pokazuju kako je tako iznenada došlo do toga da su na toj skupštini, gdje su prisustvovali i pučani, bile donesene takve odluke koje su poništile do tada teškim naporom postignute revolucionarne tekovine pučana. Međutim, prema karakteru tih odluka, te činjenici da su četrnaest dana kasnije (17. prosinca 1418. g.) svi ti zaključci opće skupštine u cijelosti i jednoglasno bili potvrđeni od Velikog vijeća kojem su prisustvovali jedino hvarski plemići obiju zavađenih stranaka, ukupno 36 na broju (3 suca i 33 vijećnika) uz rektora Matiju de Fumatisa, najvjerojatnije je da su se vlastela prethodno bila u navedenom smislu sporazumjela i nametnula u skupštini takvu odluku. Obje plemićke stranke naime uvidjele su da im međusobna borba samo šteti i da u krajnjem slučaju od svega toga najviše koristi imaju pučani, pa su se zbog toga plemići iz grada bili odrekli suradnje s pučanima, a oni drugi barem privremeno svojih posebnih povlastica. Vlasteli su pritom vjerojatno bili dali podršku pučke vođe iz drugih mjesta otoka, čiji predstavnici nisu bili za vrijeme tih nemira ušli u Veliko vijeće kao oni iz gradskih redova, pa su zbog toga vlastela i bila uspjela bez većih poteškoća dobiti od opće skupštine željene odluke. Postojanje takve podvojenosti u to vrijeme u pučkim redovima, a koju su vlastela upotrijebila u svoju korist, smatramo osnovanim, jer kako ćemo vidjeti dvije godine kasnije, kada se radilo o sporazumu između pučana i vlastele u pogledu postojećih glavnih sukoba među njima, gradski pučani i tom prigodom nisu sudjelovali, već jedino predstavnici pučana iz većih sela otoka.

Navedeni događaji zbili su se posljednjih godina vladavine ugarsko-hrvatskih kraljeva, kada je Hvar još uživao potpunu komunalnu autonomiju, kao i pred neposredni prelazak Dalmacije pod mletačku vlast i u nemogućnosti kraljevoj da to spriječi. Otok Hvar se nalazio na južnoj granici kraljevstva daleko u Jadranskom moru, pa se državna vlast nije izravno mogla miješati u sva ta zbivanja na Hvaru, jer inače ti nemiri ne bi tako dugo trajali niti bi bili prouzročili takve društvene i političke promjene.

Pučani se, međutim, nisu mogli pomiriti s takvim razvojem događaja koji je doveo do gubitka njihovih predstavnika u komunalnom vijeću, a pogotovo oni iz grada koji su bili najuporniji protivnici plemićke samovlasti, pa su i dalje vršili pritisak na vlastelu. Zbog takvog nezadovoljstva pučana koje je trajalo i slijedeće godine i prijetilo novim nemirima, vlastela su bila primorana da na sjednici Vijeća od 7. studenoga 1419. g. s 29 protiv 5 glasova zaključuje da se u Veliko vijeće primi dvadeset pučana. Ta odluka, međutim, nije bila provedena, jer su i ostala vlastela, koja su bila glasala za nju, uvidjela da bi ulaskom tolikog broja pučana u Veliko vijeće, pučani dobili više od polovice svih vijećnika i time imali velik utjecaj u tom najvažnijem komunalnom tijelu. Kako, uostalom, između samog plemstva nije još bila konačno riješena njihova glavna nesuglasica u pogledu spomenute privilegije koju su svojatala neka od njih, to su vlastela odlučila da izaberu četiri osobe koje će ovlastiti da to pitanje napokon okončaju, kao i spor koji je sada bio nastao pri imenovanju 20 pučana u Veliko vijeće. Za povjerenike nazvane »reformatorima« bila su u tu svrhu izabrana tri plemića: Vito Silvestrov, Nikola de Fumatis i Vito Dračica, te kanonik Nikola Stipičević. Oni su dobili neograničena ovlaštenja i njihove su odluke trebale imati obaveznú snagu za svakoga. Da bi toj stva-

ri dali široki demokratski značaj i da bi osigurali lakšu provedbu zaključaka, koje će donijeti reformatori, vlastela su bila zatražila podršku pučana. Gradski su pučani odbili da u tome sudjeluju: razumjeli su da je to u biti stvar samo vlastele, jer su reformatori bili isključivo iz njihovih redova, osim jednoga, ali koji je opet bio visoki kaptolski prelat, i da se zbog toga odlukama povjerenstva neće mnogo poboljšati položaj pučana. Vlasteli stoga nije preostalo drugo nego da se oslone na pučane iz drugih otočnih mjesta, koji su bili pristali da u tome sudjeluju zbog toga što im je bilo obećano da će neki iz njihovih redova biti agregirani u Veliko vijeće i da će im biti priznate neke investiture na općinskoj zemlji, a što je kasnije odlukama reformatora učinjeno. Tako su jedanaestorica pučkih predstavnika iz tadašnjih sela: Starog Grada, Dola, Vrbanja, Svirača, Vrisnika i Pitava posebnim pismenim ovlaštenjem koje je 27. veljače 1420. g. sastavio Ivan Papija, notar i kancelar Hvara, opunomoćili u istu svrhu reformatore, odnosno dvojicu od njih — kanonika Nikolu Stipičevića i Nikolu de Fumatisa kao izričito svoje predstavnike. I dok se mletačka armada spremala i približavala da okupira grad i otok Hvar i da nad tim gotovo posljednjim dijelom Dalmacije uspostavi vlast Serenissime, u hvarskoj su loggi pred mnoštvom plemića i pučana 24. ožujka 1420. g. pročitani i proglašeni zaključci povjereništva.

Reformatori su, razumljivo, prvo riješili osnovni spor među vlastelom koji je mnogo godina stvarao nesuglasice u njihovim redovima, te odlučili da ubuduće suci i ostali općinski magistrati budu birani između svih članova Velikog vijeća i tako izjednačili svu vlastelu u povlasticama, a zatim, u cilju djelomičnog zadovoljenja pučkih zahtjeva, istom prigodom zaključili da šest pučana bude imenovano vijećnicima u Veliko vijeće i ujedno poništili prijašnju odluku Vijeća o izboru 20 pučana. Doneseno je još nekoliko značajnijih zaključaka da bi se izgladili i ostali sporovi i smirili duhovi i da bi se donešene odluke poštovale i provele, te ponovo uspostavio stabilan i siguran porredak.

Navedene su odluke bile formalno prihvaćene od oba staleža i one su barem privremeno uskladile među njima najoštrije nagomilane suprotnosti. Ali koliko god je vruća želja sviju da se izglađe postojeći sporovi bila snažan poticaj koji je doveo do spomenutog rješenja, isto toliko snažno je u tom pravcu djelovao predstojeći dolazak Venecije za koju se znalo da je neposrednom upotrebom oružane sile mogla spriječiti svaku pobunu i nemire.

Vladavina Mlečana, koja je bila započela koncem mjeseca ožujka ili početkom mjeseca travnja te godine, na Hvaru nije bila nepoznata, jer su Mlečani tu vladali do prije 62 godine. Plemići su znali da Mlečani neće trpjeti apsolutnu komunalnu autonomiju kakvu su do tada imali. Ali s obzirom na to što su od pučana posljednjih godina bila ozbiljno ugrožena, vlastela su bila spremna prihvatiti mletačku okupaciju kao jedinu mogućnost, jer su opet znala da će Venecija štititi njihove osnovne privilegije i njihov povlašteni društveni status. Nije nevažno pritom naglasiti da je baš za prve vladavine Venecije bilo došlo 1334. g. do tzv. zatvora Velikog vijeća.

Pučani su opet htjeli odmah u početku pred novom vlašću zadržati svoj do tada postignuti društveni položaj koji im je omogućio, između ostaloga, održavanje zasebnih sastanaka, kao i aktivno sudjelovanje u političkom životu komune. Sastanci bratovština po pojedinim mjestima više nisu bili jedini skupovi pučana, jer im više nisu bili dovoljni, tako da su se sada njihovi pred-

stavnici sastajali i vijećali kao zastupnici cijelog otočnog puka i zajednice, a koji su skup nazivali »Kongrega«. Vlastela su se protivila pučkim skupštinama u takvom opsegu i značaju, tvrdeći da one nisu uobičajene i da ih sazivaju pučke vođe koji potiču narod na nered i bunu, ali ih Mlečani nisu zabranjivali već su đapače tolerirali te sastanke kao protutežu plemićima. Pučki su redovi sada postali jedinstveni, jer su i pučani i njihove vođe iz drugih mjesta otoka ubrzo uvidjeli svu oštrinu međusobnih suprotnosti koje su postojale između pučana i plemstva. Na onu šestoricu pučana izabranih u Veliko vijeće pučani nisu mogli računati, jer je tim izborom, u stvari, bilo samo udovoljeno ambiciji i želji jednog manjeg dijela najvišeg sloja tog staleža, a koji su pučani ubrzo i sami postali plemići te izgubili svaki odnos prema staležu kojem su ranije pripadali.

U samom početku mletačke vladavine bio je izbio spor između vlastele i pučana zbog izbora komunalnog kneza (rektora). Plemići su, naime, htjeli da u toj stvari ostane stanje kao i ranije i da kneza oni biraju u Velikom vijeću. Pučani su se tome protivili i tražili su da kneza bira cijeli narod i neki plemići, ili da mletačka vlada imenuje na taj položaj jednog svog patricija. Venecija je prihvatila drugu alternativnu želju pučana, jer joj je najviše odgovarala, te odredila da će ona slati svog plemića za hvarskog rektora. Mlečani su takvim držanjem odmah u početku pokazali kako će se ponašati i u drugim slučajevima sukoba između ta dva staleža, te da će oni usvajati i pučke prijedloge ako budu u skladu s njihovim interesima. Mlečani su takvim i sličnim ponašanjem u sukobu pučana i vlastele željeli stvoriti lažno uvjerenje o pravednosti njihove uprave, koristeći se pritom, da bi lakše upravljali, staleškim suprotnostima u komuni, ali opet samo u tolikoj mjeri koliko im je bilo dopušteno da ne bi bila dovedena u pitanje njihova vladavina i važeći društveno-ekonomski sistem.

Premda je u kneza pod Venecijom bila usredotočena upravna i sudska vlast i on je kao državni namjesnik provodio osnovne ciljeve mletačke politike, ipak su vlastela imala široku unutrašnju autonomiju, jer su iz svojih redova birala suce i druge općinske magistrate, a odluke i zaključci Velikog vijeća obvezivali sve pučanstvo. Takva plemićka autonomija išla je mnogo puta na štetu pučana. Oni su stoga tražili da se stane na kraj pristranosti Velikog vijeća i da zbog toga ubuduće odluke tog vijeća vrijede tek poslije potvrde mletačke vlade. Mlečani su to prihvatili, jer im je odgovaralo da imaju potpuni nadzor nad radom komunalnog plemićkog tijela, pa su štoviše zbog istih razloga zabranili da vlastela sazivaju i održavaju sjednice Vijeća bez dozvole i prisutnosti rektora. Na taj je način Veliko vijeće bilo izjednačeno u tom pogledu s pučkom kongregom kako se već u to vrijeme bio ustalio naziv za skupštinu predstavnika svih pučana iz komune. I taj nam primjer pokazuje istaknuto ponašanje Venecije u međusobnom sukobu tih dvaju staleža, te da su ujedno pučani znali vješto za sebe iskoristiti mletačku državnu vlast.

Pravednije snošenje tereta s vlastelom kod gradnje gradskih zidova i njihova popravka, kao i u drugim javnim radovima, bila je jedna od stalnih i najvažnijih briga pučana. U toj su radbi sudjelovali osobnim radom svi stanovnici grada i sela, osim vlastele, jer je obveza fizičkog rada, kako su ona govorila, bila nespojiva s pripadnošću tom staležu. Dužnost čuvanja straže na gradskim zidinama, kao i na drugim mjestima na području općine, te držanje pomorske straže bio je isto veliki teret za pučane. Vlastela su bila izuzeta

i od te dužnosti, kao i neki pučani koji su obavljali izvjesne javne službe. Biti veslač na gradskoj galiiji bila je najteža obveza pučana i oni se tog tereta nisu nikad mogli osloboditi ili ga barem podijeliti s plemstvom. To su bile osnovne društvene obveze stanovništva i one su opterećivale samo pučane. Kako je taj vid društvene nejednakosti također razdvajao pučane od vlastele, to je i on bio jedan od čestih uzroka političkih sukoba između ta dva staleža.

Sredinom XV st., pa dalje do konca tog stoljeća, pučki je stalež bio još više ekonomski ojačao, tako da je bilo dosta pučkih obitelji čiji su se prihodi mogli mjeriti s dohotkom mnoge vlastele. Tome je mnogo pridonio sve veći razvoj trgovine i pomorstva, jer se glavni dio produkata: vino, slana riba i suho voće proizvodilo za tržište. Imućnih pučana bilo je posebno u gradu Hvaru čija je luka imala izvanrednih trgovačkih i nautičkih svojstava. Gospodarski tako snažan, pučki je stalež u svojim redovima imao sposobnih i učenih ljudi koji po svojoj naobrazbi nisu zaostajali za učenošću mnoge vlastele. Takve su odlike posjedovale i mnoge pučke vođe, pa je i to pridonijelo da su pučani u XV stoljeću bili uspješni više puta ograničiti plemićku samovolju i s priličnim uspjehom često zaštititi svoje interese.

Međutim, društvena i politička nejednakost i dalje su trajale i sve što su pučani poduzimali nije ih moglo izjednačiti s vlastelom. Klasna zaslijepljenost plemstva, koje se bezobzirno koristilo svojim društvenim i gospodarskim privilegijama, još je više produbila postojeće suprotnosti između njih i ostalog naroda. Zbog toga su pučani odlučili koncem prve dekade XVI st. da oružanim putem izmijene svoj društveni položaj, smatrajući da im u tome sada ide u prilog i međunarodni položaj Venecije, koja je tih godina vodila teške borbe s više neprijatelja i koji su ozbiljno bili ugrozili i sam njezin opstanak. Pučani su se, naime, nadali da se Mlečani, zbog takve svoje zauzetosti, neće moći odmah umiješati u hvarske događaje, tako da će biti prisiljeni, ako poslije rata sačuvaju cjelovitost svoje države, prihvatiti izmijenjeno društveno stanje na Hvaru.

Zauzevši tako u svibnju 1510. g. vlast u komuni, pa i u samom gradu Hvaru, pučani su dokinuli sve osnovne privilegije vlastele i zaveli svoj revolucionarni poredak. Ustanak je digao i predvodio imućniji sloj pučana: pomorci, brodari i zanatlije u zajednici s težacima ribarima, te ostalim dijelom najširih slojeva pučkog staleža. Ti su pučani predvođeni Matijem Ivanićem uvidjeli da se uzalud boriti protiv vlastele u postojećim društveno-političkim uvjetima za jednaka građanska i politička prava, te da pučani trebaju, ako se žele u svim pravima izjednačiti s vlastelom, u prvom redu lišiti plemstvo zemljišne rente, tog njihovog osnovnog izvora gospodarske, a time društvene i političke moći. Sama logika kretanja pučkog ustanka to je odmah u početku pokazala opravdanim i omogućila njegovo ostvarenje. Naime, najgorčeniiji protivnici ustanka bila su vlastela Hektorovići, Županići-Vidali, Lučići, Jakša, Paladini, Grivičići (Grifico) i drugi, i pripadnici tih plemićkih rodova dali su listom najjači otpor ustanku. Ti su plemići, koji su vodili porijeklo od ruralnog plemstva, bili najjači posjednici zemlje i najbogatiji pripadnici svog staleža, a poslije ustanka svi su bili pobjegli s područja komune. Pučani su stoga odmah jednim od prvih akata proglasili prognanicima svu tu vlastelu, jer se nakon bijega nisu vratili u roku od četiri dana kako su pučani tražili, pa ni uopće. Tako je faktično sva njihova imovina bila konfiscirana, a u prvom redu obrađiva zemlja koja je time pripala kolonima koji su je obrađivali. Na taj su

način pučani još početkom ustanka bili izvršili svojevrstu agrarnu reformu, jer su mnogobrojni obrađivači te vlastelinske zemlje bili prestali već prve godine davati dohodak vlasteli. Takvim revolucionarnim razvojem pučki je pokret u samom početku uz sebe bio povezao široke seljačke slojeve koji su činili najveći dio stanovništva.

Zemljoradnja je bila temeljna grana privrede i tom se djelatnošću bavio najveći dio žiteljstva, a osobito na srednjem dijelu otoka Hvara gdje su bile velike površine najbolje zemlje. Neposredni su obrađivači tuđu zemlju obrađivali u kolonatskom odnosu, koji je, bez obzira na način njegova nastanka, u osnovi imao feudalne osobine. Feudalne karakteristike kolonatskog odnosa, naročito u slučaju kolona koji su obrađivali plemićku zemlju, nisu očito samo u tome što su vlastela izvanekonomsom prinudom osiguravala eksploataciju seljaka, već i na taj način što su vlastela imala posredno i sudačku vlast nad svojim kolonima, jer je komunalna jurisdikcija bila jedino u njihovim rukama.

Pučani, međutim, nisu išli za tim da u potpunosti ukinu kolonat, te im to nije bila ni svrha, jer je taj agrarni odnos bio u skladu s tada vladajućim proizvodnim odnosima u društvu i odgovarao stupnju razvoja zemljoradnje, te jedini mogao, zbog rascjepkanosti i raštrkanosti mnogih zemljišnih čestica, unaprijediti tu privrednu granu. Ali, pučani su ipak oduzimanjem zemlje navedenoj vlasteli u korist težaka obrađivača bili razriješili feudalne odnose na najvećem dijelu najboljih zemljišnih površina i suviše, ukidanjem jurisdikcije patricijata nad kolonima, demokratizacijom komunalne vlasti, lišili kolonat nekih bitnih feudalnih osobina. Stoga su pučani, u svrhu mijenjanja društvenih i proizvodnih odnosa, u to vrijeme bili poduzeli ono što se najviše i jedino tada moglo učiniti. I to je bilo mnogo kad se ima u vidu u kakvim je historijskim uvjetima tako nešto bilo poduzeto i postignuto.

Uklanjanjem patricijata ustankom, plebejska je vlast bila istodobno uspostavljena na cijelom području otoka Hvara i Visa, a praktično i u samom gradu Hvaru, te je time pučka skupština »Kongrega« bila neposredno preuzela sve osnovne funkcije vlasti, kao i drugi organi koji su iz ustanka proizišli, ali razumljivo s dosta značajki koje su tražili uvjeti oružane borbe. Zaštitu tekovina ustanka u pravom smislu riječi bio je preuzeo »naoružani narod« na kopnu, kao i na moru svojom flotilom naoružanih brodova. Nova je vlast, osim što je jednim od prvih svojih postupaka bila osudila na prognanstvo izbjeglu vlastelu i razriješila kolonatski odnos na velikim površinama vlastelinske zemlje, bila povelila i sudski postupak protiv onih plemića koji su bili počinili zločine protiv puka, te vršila kroz četiri godine trajanja građanskog rata, u tako otežanim uvjetima, i sve ostale poslove koji su bili neophodni radi osiguranja osnovnih životnih interesa žiteljstva komune. Postojanje takve stvarne pučke vlasti u to doba potkrepljuju i izričite tvrdnje generalnog providura Sebastiana Giustiniana, koji je bio pokušao ugušiti ustanak s 800 plaćenika. Tako on u svom pismu od 26. VIII 1512. g. navodi da otokom gospodare 3 ili 4 poglavice, a ne Sinjorija (Venecija) i da njezini službenici ne mogu provoditi odluke vlade. U pismu od 20. rujna iste godine ističe da pučani preziru njegove zapovijedi, a ako se što protiv njih poduzme, da već drugi dan dolaze naoružani prijeteci u velikom broju i da zbog toga svaki dan doživljava neugodnosti na koje pučane potiču trojica poglavica koji žive u seli-

ma gdje imaju mnogo pristalica, a koji opet primaju savjete od one trojice koji žive u gradu.

Zahvaljujući dokumentu u Arhivu Bučić koji je sačuvao Centar za zaštitu kulturne baštine u Hvaru, sada znamo na kakav su način pučani poslije pobjede namjeravali organizirati vlast u komuni. Umjesto plemićkog Velikog vijeća imalo se osnovati generalno vijeće od 70 do 80 članova u koje bi mogao biti izabran svatko bez obzira na stalešku pripadnost. Osim toga, svaki stanovnik komune imao bi pravo biranja članova generalnog vijeća, pa bi na taj način sav narod grada i distrikta dobio aktivno i pasivno pravo glasa pri izboru članova tog najvišeg komunalnog tijela. Generalno bi vijeće jedino bilo ovlašteno postavljati općinske službenike koji bi bili podvrgnuti reizbornosti svake godine. Ovakvom radikalnom reformom Statuta pučani su htjeli uspostaviti takvu vladavinu koja bi sadržavala najneposrednije sudjelovanje cijelog naroda u vlasti, te ujedno ponovnim izborom u što kraćem roku općinskih magistrata, spriječiti svaku njezinu zloupotrebu od organa uprave. Taj dokument koji slobodno možemo nazvati »Poveljom hvarskog puka o demokratskom ustrojstvu komunalne vlasti i uprave« bio je izraz tadašnjih zahtjeva pučkog staleža, a čije su inače duboke demokratske tradicije sezale u daleku prošlost.

Navedena je povelja bila upućena 5. kolovoza 1511. g. mletačkoj vladi kako bi se i tim putem osiguralo ostvarenje tekovina ustanka, a i sam je Matij Ivanić pred venecijanskim senatom tražio njezino usvajanje. Da bi u tome lakše uspjeli kod Mlečana, pučani su bili primorani da u tom cilju pridobiju i neke plemiće koji poslije ustanka nisu bili napustili otok i koji su, s obzirom na okolnosti u kojima su se nalazili, bili prinuđeni prihvatiti prijedlog pučana o izmjeni Statuta. Tu su ispravu stoga potpisala pored 60 pučana i 22 plemića.

Usredotočenjem sveukupne vlasti u rukama predstavničkog kolegijalnog organa čiji su članovi bili nosioci općih interesa naroda, te dosljednom provedbom smjenjivosti organa uprave i nadzora nad njihovim radom, koja su revolucionarna načela bila obuhvaćena ne samo prijedlogom o izmjeni Statuta, već su većim dijelom bila provedena i u praksi, pučani su išli za stvaranjem plebejske lokalne samouprave, koja je imala uslijed svega onoga što smo prije istakli, bez obzira na to što se temeljila na građanskim proizvodnim odnosima, neke od bitnih karakteristika društvenog samoupravljanja. Tako se doista početkom ustanka na ovom našem tlu stvarala u to doba na širokim demokratskim principima »Hvarska pučka komuna« koja je trajala do njegova kraja, pa kad su pučani od državne vlasti tražili da se Statut u tom smislu izmijeni, oni nisu zahtijevali drugo no da im bude priznato stvarno postojeće stanje koje su dugom i upornom borbom bili izvojevali.

Ostala vlastela, međutim, koja su obuhvaćala najveći dio staleža bila su razumljivo ogorčeni protivnici svega toga, a i sama mletačka vlada koja je uvijek strepila od takvih novotarija, »jer bi to dalo povoda sličnim zahtjevima pučana i u ostalim gradovima Dalmacije, odnosno od Albanije do Istre, kako je rekao nešto ranije sličnom prilikom generalni providur armade Jerolim Contarini, te bi to prouzročilo mnoge sukobe, pa će stoga premudra Sinjorija naći načina da na vrijeme umiri pučane i zavede red«.

Ustanak je bio uvjetovan, kako iz navedenog proizlazi, unutrašnjim društveno-ekonomskim i političkim odnosima i svi su slojevi pučkog staleža

bili odlučni da već jednom konačno skinu s vlasti omraženu vladajuću manjinu, a mnoštvo težaka-kolona i da obrađuju velike površine vlastelinske zemlje u svoju korist. To je pokazao i sam tok ustanka u kojem su sudjelovali svi pučki slojevi, tako da su pučani u nekoliko dana bili uspješni zauzeti vlast i pored upornog otpora vlastele, te je zadržati na većem dijelu otoka više od četiri godine usprkos snažnoj oružanoj intervenciji Mlečana u drugoj polovici 1512. g. I tadašnji međunarodni položaj Venecije, kako smo spomenuli, išao je u prilog uspjehu ustanka. Prema tome, pučki su vođe u pravo vrijeme digli ustanak, što znači da su se odlikovali velikim političkim iskustvom, sposobnošću i osobnom hrabrošću, a ujedno da su bili oličenje duboke i istinske težnje pučkog staleža za socijalnom pravdom. Sve je to upućivalo da je ustanak imao velik izgled na uspjeh, pa su jedino međunarodne okolnosti, koje su kasnije dovele do preokreta ratne sreće u korist Venecije, prouzročile neuspjeh ustanka i njegov tragičan kraj.

Iz cijelog ovog našeg prikaza vidimo, dakle, da su pučka nastojanja u u svojoj biti trajno sadržavala onu stalnu ljudsku težnju za ravnopravnošću i pravdom koja je duboko usađena u ljudskoj prirodi, jer su pučani kao potlačeni stalež, uslijed takvog svog socijalnog položaja, u to vrijeme bili i mogli biti jedini nosioci naprednijih i pravednijih odnosa u društvu. Njihova je borba u prvom redu išla za tim da političkim sredstvima postignu ograničenja plemićke vlasti i njihove samovolje, a iznimno je bila poprimila, zbog izvanrednih unutrašnjih i vanjskih okolnosti i oružani tok, pa se slobodno može kazati da pučki pokret u cjelini nigdje u nas nije bio očitovao protiv vlastele kao na Hvaru, tako oštre suprotnosti i snažne i dugotrajne sukobe, te poprimio svojevrzne oblike i posljedice.

LITERATURA

- Statut Hvara, *Adimenta, Monumenta historico-juridica* 3, Zagreb 1882—83.
G. Novak, *Hvar kroz stoljeća*, 1960.
M. Sanudo, *Diarii, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, Knjiga VI, 1863.
J. Boglić, *Studi storici sull'isola di Lesina, Zadar 1873. g.*

Summary

THE SOCIO-POLITICAL CAUSES OF THE STRUGGLE BETWEEN THE COMMONERS AND THE ARISTOCRACY ON THE ISLAND OF HVAR

At the beginning of his paper the author emphasises that the Hvar Commune underwent the same development as other medieval communes, i. e. the internal democratic system was gradually debased into an oligarchic one. The struggle of the commoners against the privileges of the aristocracy took

on various forms and differed in intensity depending on the socio-economic and political conditions of the moment. During the 1278—1420 period the commoners, organized into fraternities in all larger settlements, progressed organizationally and politically. When, at the beginning of the 15th century, conflict broke out among nobility because some noblemen had seized judicial power, the commoners used the opportunity to change their status in the Commune. It was a period of strong economic growth of the town of Hvar as well as of other larger settlements on the island. Through this prosperity better links were established among the commoners, many of whom had acquired considerable fortunes and who were to be the leaders of the struggle against the supremacy of the nobility.

With the establishment of Venetian rule in Hvar in 1420 a new historical period began which lasted until the commoners' revolt of 1514. It was marked by an ever more organized opposition to the autocratic rule of the aristocracy. The new authorities tried to capitalize on these conflicts and occasionally took the commoners' side, being careful at the same time not to allow them to undertake anything that would change the basis of the socio-economic system. When in 1510 the commoners resorted to arms to overthrow the aristocratic government, Venice jumped to the aid of the nobility and did all she could to crush the rebellion.

The commoners succeeded in establishing control on Hvar and Vis, including practically the town of Hvar. The new government sentenced the nobility who had fled the island to exile and abolished the system of the *coloni* on their estates, thus winning the support of the peasants. Trials were held for those noblemen who had committed crimes against the population.

The intention of the commoners was to introduce radical changes in the Statute and establish a government that would truly represent the people; the magistrates would have to stand for election every year, which would have prevented any abuse of political power. These plans were elaborated in documents that have recently been discovered.

The revolt was caused by socio-economic and political relations in the commune and by the international situation in which Venice was fighting for survival against several enemies. These conditions were favourable for the success of the revolt and it was only the subsequent change in Venice's war fortunes that led to its tragic conclusion. The author shows that the commoners' revolt on Hvar went farther than any other revolt in this country in bringing to the surface the opposition and long-lasting conflict between the commoners and the nobility.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

10

ZAGREB

1977

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Josip ADAMČEK, Hrvoje MATKOVIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JOSIP ADAMČEK

UREDNIK

NIKŠA STANČIĆ

Radovi 10

Izdavač

**Sveučilište u Zagrebu
Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest
Zagreb, Krčka 1.**

Za izdavača

dr Josip Adamček

Prijevod

dr Vera Andrassy (engleski)

dr Blanka Jakić (njemački)

Nada Cekić (ruski)

dr Vlasta Vince (slovenski)

Lektor i korektor

Branko Erdeljac

